

2019

Jaarboek De Achttiende Eeuw

300 jaar Robinson Crusoe

Spektakel en amusement

Robinson Crusoe op het toneel in Nederland rond 1800

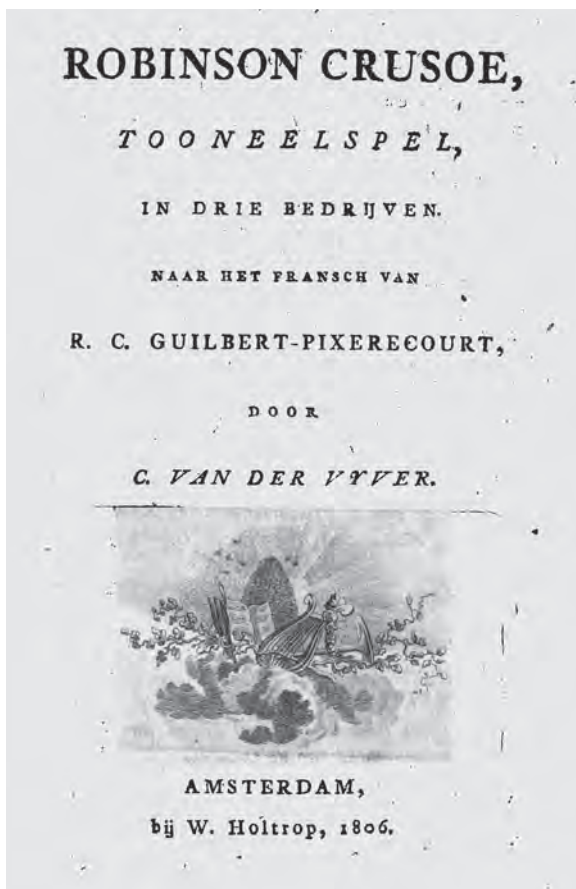
KERNWOORDEN: melodrama – vertalingen – Antoine-Vincent Arnault – René-Charles Guilbert de Pixérécourt – Cornelis van der Vijver

Zie daar twee garstenkoeken en een klein fleschjen rum, die Robinson mij gelastte voor mijn middagmaal hier te brengen, wanneer hij van jagt terug komt. ô Ik moet naauwkeurig alles doen wat bij beveelt. Het is zulk een goede meester!¹

Met deze lovende woorden opent Vrijdag, ‘een jonge Cannibaal’, het toneelstuk *Robinson Crusoe* (1806).² Vrijdag bedankt Robinson Crusoe voor het feit dat deze hem gered heeft uit de handen van andere ‘Cannibalen’ die hem wilden opeten. Hij bemint Robinson met heel zijn hart en zweert eeuwige trouw aan zijn edelmoedige ‘meester’: hij is bereid ‘al zijn bloed, tot den laatsten druppel’ voor hem te geven.³

Het stuk uit 1806 is een van de weinige Nederlandstalige toneelstukken over het beroemde verhaal van de schipbreukeling die op een onbewoond eiland terecht komt en daar vele jaren doorbrengt. De geestelijke vader van deze vertelling was Daniel Defoe, die met zijn roman over *The Life and Strange Surprising Adventures of Robinson Crusoe, of York* (1719) het startschot gaf voor een reeks van vertalingen en adaptaties in heel Europa.⁴ Staverman vermeldt in zijn studie uit 1907 naar Nederlandstalige ‘robinsonades’ een indrukwekkende lijst vertaalde en onvertaalde prozaititels.⁵ De opsomming toneelbewerkingen is met vier titels aanmerkelijk korter:

- 1 *Robinson Crusoe, tooneelspel, in drie bedrijven*. Naar het Fransch van R.C. Guilbert-Pixérécourt, door C. van der Vyver (Amsterdam 1806) 6. Met dank aan Katherine Astbury voor haar suggesties en hulp.
- 2 Vrijdag wordt op de lijst personages omschreven als ‘een jonge Cannibaal, verknocht aan Robinson’. Zie *Robinson Crusoe, tooneelspel*, 4. Er wordt ook gemeld dat Vrijdag en de andere ‘Cannibalen’ niet zwart van kleur zijn, maar ‘geelachtig, of weinig verbrand van de zon’. Deze regie-aanwijzing moet, aldus de auteur, ‘volstrekt in acht genomen worden’. Deze opmerking staat zowel in het Franse origineel als de Nederlandse vertaling. Ik heb omwille van de leesbaarheid ‘Vrydag’ in dit artikel consequent gespeld als ‘Vrijdag’.
- 3 Ibidem.
- 4 Zie de inventarisatie van Peter Altena, Léon Stapper en Michel Uyen, ‘Robinson Crusoe’, in: *Van Abélard tot Zoroaster. Literaire en historische figuren vanaf de renaissance in literatuur, muziek, beeldende kunst en theater* (Nijmegen 1994) 201-204.
- 5 W.H. Staverman, *Robinson Crusoe in Nederland. Een bijdrage tot de geschiedenis van den roman in de XVIIIe eeuw* (Groningen 1907).

Afb. 1 Titelpagina van *Robinson Crusoe, tooneelspel, in drie bedrijven*. Naar het Fransch, van R.C. Guilbert-Pixerecourt, door C. van der Vyver (Amsterdam 1806).

- *Het onbewoonde Eiland. Tooneelspel*. Gevolgd naar 't Engelsch van de Heere Arthur Murphy. Door Lucas Pater (Amsterdam 1774, herdruk 1783)
- *Robinson Crusoe op zyn Eiland, Blyspel*. Gevolgd naar het Fransch van de heere d'Arnault (Amsterdam 1790)
- 'Het onbewoond eiland, Een Zangspel. Naar het Italiaansche van Metastasio', *Kabinet van Mode en Smaak* (Haarlem 1791), 170-191
- *Robinson Crusoe, tooneelspel, in drie bedrijven*. Naar het Fransch van R.C. Guilbert-Pixerécourt, door C. van der Vyver (Amsterdam 1806)

Na raadpleging blijken slechts twee van deze titels direct terug te gaan op het verhaal van Defoe, namelijk *Robinson Crusoe op zyn Eiland* (1790) en *Robinson Crusoe* (1806).

In de twee andere spelen, *Het onbewoonde Eiland* (1774) en 'Het onbewoond eiland' (1791) komen Robinson noch Vrijdag voor als personages. Ze gaan over vier andere schipbreukelingen. Beide stukken handelen over een gehuwde vrouw (Constantia/Constanza) die na een schipbreuk lange tijd op een onbewoond eiland woont, maar op een dag herenigd wordt met haar echtgenoot (Ferdinand/Gernando). In het ene heeft zij een dochter aan haar zijde, in het

andere een zuster. Deze vrouwen vinden ook de liefde, en wel in de reisgezelschap van de echtgenoot. *Het onbewoonde Eiland*, bewerkt door Lucas Pater, is het meeste aan de Nederlandse context aangepast. De echtgenoot, Ferdinand, is een Hollandse koopman en de vier verstekelingen reizen uiteindelijk terug naar het als welvarend en vredelievend voorgestelde Holland.

Ik zal me in deze bijdrage verder richten op de twee toneelstukken waarin Robinson en Vrijdag wél voorkomen en nagaan welke moraal zij op de Nederlandse Bühne vertolkten: op welke wijze werden de ‘meester’ en de aan hem verknochte Robinson neergezet? Wat voor beeld kreeg het publiek van de oorspronkelijke bewoners van het eiland en de Europeanen voorgeschoteld? Beide spelen zijn uit het Frans vertaald en hadden een lichtvoetig karakter: spektakel en amusement stonden voorop. Ze zijn daarmee illustratief voor de dominantie van de buitenlandse toneelproductie in Nederland rond 1800; vooral melodrama’s genoten toen veel populariteit.⁶

Robinson Crusoe op zyn Eiland (1790)

In 1790 verscheen een Nederlandse vertaling van een oorspronkelijk Franstalige komedie: *Robinson Crusoe op zyn Eiland*. Aanleiding was een voorstelling van de Franse versie in de Franse Schouwburg te Amsterdam. Deze was in 1786 gebouwd om Franstalige voorstellingen, in het bijzonder opera’s, op te voeren.⁷ Het is onduidelijk wie de vertaler was, die zich slechts met de initialen ‘P.A.’ aanduidt.⁸

Het ging om een letterlijke vertaling van *Robinson Cruzoe dans son île en un acte* (1787).⁹ Auteur daarvan was de Franse toneelschrijver Antoine-Vincent Arnault (1766-1834). Vanaf de jaren 1790 zou hij uitgroeien tot een bekendheid in de Franse literaire wereld dankzij treurspelen als *Marius a Minturnes* (1791) en *Lucrèce* (1792). Ook in Nederland kwamen er vertalingen uit van zijn werk. Behalve van zijn jeugdwerk over Robinson Crusoe verschenen er ook Nederlandstalige edities van de tragedies *Blanche et Montcassin, ou Les Vénitiens* (1798) en *Guillaume de Nassau* (1825), beide van de hand van de toneelschrijver en criticus Abraham Louis Barbaz.¹⁰

6 Zie de tellingen in Lotte Jensen, “‘In verzet tegen Duitschlands klatergoud’. Pleidooien voor een nationaal toneel, 1800-1840’, *Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde* 122 (20016) 289-302, aldaar 289-290.

7 Zie de mededeling in het voorbericht: ‘Toen dit stukje, met een algemeen genoegen, op het Franse Tooneel alhier, vertoond wierd, besloot ik om eene nederduitsche navolging van hetzelfde in het licht te geeven’. *Robinson Crusoe op zyn Eiland*, 3.

8 Ik heb de vertaler niet kunnen achterhalen; in de pamflettenverzameling van Knuttel vindt men ook een P.A. als auteur van *Willem, of de wraakgierige stadhouder: treurspel. In drie bedrijven. Uit het nederduitsch prosa in versen gebragt* (In Holland 1787) (Knuttel 21535), maar het is niet duidelijk of dit dezelfde auteur is.

9 De Nederlandse vertaler meldt dat de Franse tekst ‘hoewel gebrekkig, echter voor zo veel het my doenlyk was, woordelyk is gevolgt’. Zie *Robinson op zyn Eiland*, 3.

10 Voor een recente biografie van het werk van Arnault, zie Raymond Trousson, *Antoine-Vincent Arnault (1766-1834): un homme de lettres entre classicisme et romantisme* (Paris 2004). Leven en werk van

Het blijspel *Robinson Crusoe op zyn Eiland* is een eenakter met een eenvoudig plot. Robinson zit al bijna achtentwintig jaar op een eiland met louter een papegaai en twee katten als gezelschap. Dan ziet hij plots twee ‘wilden’ die op het punt staan hun krijgsgevangene, Vrijdag, op te eten. Deze weet met behulp van Robinson echter te ontsnappen en komt dan onder de hoede van deze ‘goede meester’. Vervolgens arriveert een Engels schip onder leiding van kapitein Williams. Opstandige bemanningsleden, met name Atkins en Gousmith, zijn van plan de kapitein te vermoorden, maar Robinson en Vrijdag weten de kapitein en zijn echtgenote te bevrijden en nemen de opstandelingen gevangen. Aan het eind gaan Robinson en Vrijdag aan boord van het schip om koers richting Europa te zetten.

Het toneelstuk heeft een lichtvoetig, sensationeel karakter en was vooral bedoeld om het publiek te vermaken. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de vele muzikale intermezzo’s, die de personages het toneel op en af begeleiden. Zo is er een ‘marsch der wilden’ die de komst van de kannibalen aankondigt. Spectaculair is de scène waarin Robinson met gewerschoten de wilden verjaagt; er klinken ook vuurschoten wanneer de slechteriken Atkins en Gousmith gevangen worden genomen. Daarnaast waren veel scènes bedoeld om gelach op te wekken. Zo wordt Vrijdag als een komische en zeer naïeve figuur neergezet, die uitblinkt in allerlei ‘zotheden’. Op zeker moment probeert hij bijvoorbeeld een geweer te laden om een vogel te schieten, maar hij stuntelt en belandt zelf op de grond. Hij zet zichzelf ook te kijk wanneer Emilia, de vrouw van de kapitein, bezwijkt onder hevige emoties. Vrijdag staart haar verdwaasd aan, want zo’n mooie vrouw heeft hij nog nooit gezien! Het ontlokt hem de uitspraak dat ‘de blanken veel beter zyn dan onze zwarten’.¹¹ Hij bijt vervolgens in haar ‘kleine pinkje’, waarna ze verschrikt bijkomt. Dit soort taferelen moet op de lachspieren van het publiek hebben gewerkt.

Het toneelstuk bevestigde zo de gangbare stereotiepe beelden van overzeese volkeren: er waren de onbeschaafde ‘wilden’ of ‘barbaren’ die mensenvlees aten en er waren de ‘goede wilden’ die van nature goed waren, maar wel nood hadden aan een (christelijke) opvoeding.¹² Zij konden beschaafd worden door in contact te komen met witte geciviliseerde Europeanen. Tot deze categorie behoorde de naïeve, maar goedaardige Vrijdag, die zich graag door Robinson laat vertellen wat hij moet doen. Robinson laat op zijn beurt niet na om het gedrag van Vrijdag te prijzen, en oefent tegelijkertijd kritiek uit op de Europeanen die geen oog voor de goede eigenschappen van sommige ‘wilden’ hebben. Zo uit hij stevige kritiek op de ‘barbaarsche wyze’ waarop ‘beschaafde natiën’ de ‘naakte en heidensche bewoonders dezer woeste landen’ vaak hebben behandeld. Ook Vrijdag laakt het gedrag van de Europeanen die zijn soortgenoten gedood

Barbaz zijn in kaart gebracht door Hans van der Veen, *Voorby gegaan te zyn, was t’allen tyd myn lot’. Het leven en werk van Abraham Louis Barbaz (1770-1833)* (uitgave in eigen beheer, 2016).

¹¹ *Robinson Crusoe op zyn Eiland*, 24.

¹² Dergelijke stereotypen circuleerden ook volop in de achttiende-eeuwse spectatoriale literatuur; zie Dorothee Sturkenboom, *Spectators van hartstocht. Sekse en emotionele cultuur in de achttiende eeuw* (Hilversum 1998) 216-221.

hebben om ‘het land zo wat te doen opruimen’.¹³ Tegelijkertijd zijn de verhoudingen volkomen duidelijk: Robinson is de meester, en Vrijdag zijn ‘slaaf’ – dat is de term die Robinson zelf gebruikt wanneer hij over Vrijdag met anderen spreekt.¹⁴ De witte, Europese dominantie is daarmee een volstrekt vanzelfsprekend gegeven in dit stuk.

Hoe het publiek op dit stuk gereageerd heeft, is helaas niet te reconstrueren: receptie- en opvoeringsgegevens zijn vooralsnog niet boven water gekomen, afgezien van de hierboven genoemde Franstalige voorstelling in Amsterdam.

Robinson Crusoe, tooneelspel (1806)

In 1806 publiceerde de Amsterdamse onderwijzer en schrijver Cornelis van der Vijver een vertaling van *Robinson Crusoe, mélodrame en trois actes, a grand spectacle* (1805) van Charles Guilbert de Pixérécourt (1773-1844). Van der Vijver koos voor het werk van een auteur die met zijn melodrama’s in Parijs grote sier had gemaakt en wiens werken ook volop in het Nederlands werden vertaald en gespeeld. De Pixérécourt behoorde tot de succesauteurs in de Amsterdamse Schouwburg en figureerde in het standaardrijtje namen van schrijvers tegen wie pleitbezorgers van een meer serieus nationaal toneel zich afzetten.¹⁵ In totaal schreef De Pixérécourt zo’n 120 stukken, die alleen al in Frankrijk meer dan 30.000 keer werden opgevoerd.¹⁶

Zijn *Robinson Crusoe* werd voor het eerst in Parijs opgevoerd op 2 oktober 1805 in een van de grootste schouwburgen van het land, het Théâtre de la Porte Saint Martin. Meer dan 1800 toeschouwers konden elk optreden bijwonen. Daarna volgden nog eens 365 voorstellingen in de hoofdstad en 386 in de provincies.¹⁷ Dat zijn indrukwekkende aantallen, die wijzen op de grote populariteit van het stuk. Christopher Smith laat zien dat de spectaculaire aankleding van zowel het decor als van de kostuums aan het succes bijdroegen. De grot van Robinson in een tropische omgeving met uitzicht op zee moet indruk gemaakt hebben, net als zijn indrukwekkende uitdossing als halve wildeman bekleed met geitenvellen en een papegaai op de schouder.¹⁸ Verder kwamen er gevechten in voor en een ballet. Muziek verhoogde ook de aantrekkelijkheid: het geroffel op trommels en het dansen en zingen van de ‘cannibalen’ maakten er een totaalervaring van, die we kunnen vergelijken met de hedendaagse musical.¹⁹

13 *Robinson Crusoe op zyn Eiland*, 11.

14 *Ibidem*, 21.

15 Daartoe behoorde ook het werk van de Duitse toneelschrijver August von Kotzebue. Zie de lijsten in Hennie Ruitenbeek, *Kijkcijfers. De Amsterdamse Schouwburg 1814-1841* (Hilversum 2002) 400-402. Zie voor de pleidooien voor nationaal toneel in de eerste decennia van de negentiende eeuw: Jensen, “In verzet tegen Duitschlands klatergoud”, 289.

16 Christopher Smith, ‘Charles Gilbert de Pixérécourt’s *Robinson Crusoe*’, in: Lieve Spaas and Brian Stimpson (ed.), *Robinson Crusoe. Myths and Metamorphoses* (Londen 2016) 127-140, aldaar 131.

17 Smith, ‘Charles Gilbert de Pixérécourt’s *Robinson Crusoe*’, 131.

18 *Ibidem*, 132.

19 *Ibidem*. Zie voor de rol van muziek in de Pixérécourt’s werken Katherine Astbury, ‘Music in

Van der Vijver had een zeer letterlijke vertaling van de Franse brontekst gemaakt. Opvallend is wel dat hij ‘Carraïbes’ als ‘kannibalen’ en ‘Cannibales’ met ‘barbaren’ vertaalde: daarmee legde hij (al dan niet bewust) nog meer de nadruk op het onbeschaafde karakter van de oorspronkelijke bewoners van het eiland dan De Pixérécourt. De laatste gebruikte slechts een keer het woord ‘Cannibales’ en legde dit in de mond van de slechterik Ocroli.²⁰ Verder sprak hij consequent van ‘Carraïbes’ en, in mindere mate, ‘sauvages’ om de oorspronkelijke bewoners van het eiland aan te duiden.

Het toneelspel telt drie bedrijven, waarin de intrige voorop staat. Wanneer het spel aanvangt, verblijft Vrijdag reeds een jaar in het gezelschap van zijn ‘goede meester’ Robinson. Bij toeval treft hij zijn vader, stamhoofd Iglou, die in levensgevaar is. Een rivaliserende groep ‘kannibalen’ wil hem doden. Iglou wordt echter gered door Robinson. Dan arriveert een schip dat onder leiding staat van de Portugese kapitein Diego, tevens de schoonvader van Robinson. Aan boord bevinden zich opstandelingen, die door de machtsbeluste Engelse bootsman Atkins en de matroos Ocroli worden aangevoerd. Na vele intriges en onderlinge gevechten, die het grootste deel van het stuk uitmaken, worden Robinson, zijn vrouw Emma en hun zoon Isidor van negentien jaar oud (die ook aan boord waren) uiteindelijk herenigd; samen met Vrijdag verlaten ze per schip het eiland, terwijl Atkins en Ocroli achterblijven.

Het stuk is bomvol in alle opzichten: er komen veel meer personages in voor dan in de oorspronkelijke roman van Defoe en het aantal listen en gevechten is bijna onnavolgbaar. Hoe ingewikkeld de intrige ook is, de verdeling in twee kampen is wel zonneklaar. Aan de ene kant staan de goede personages, die onder leiding van de deugdzame held Robinson Diego en diens gevangen bemanningsleden proberen te bevrijden (onder wie de vrouw van Robinson). Ook Vrijdag en zijn vader Iglou behoren tot deze groep. Aan de andere kant bevinden zich de boosaardige lieden, aangevoerd door Atkins en Ocroli. Tot dat kamp kunnen ook de ‘onbeschaafde wilden’ die de vader van Vrijdag willen doden, worden gerekend. Kapitein Diego is zo grootmoedig om het leven van Atkins en Ocroli uiteindelijk te sparen, maar hij laat hen wel achter op het eiland, waar ze het werk van de ‘vindingrijke’ Robinson kunnen voortzetten. Diego koppelt er bovendien een wijze levensles aan vast: ‘gij ziet dat ‘er niets bij te winnen is wanneer men slechte lieden dient. Men moet zich altijd aan de zijde der braaven houden, altijd!’²¹ Goed en kwaad worden zo duidelijk van elkaar onderscheiden. Dit alles gaat gepaard met komische scènes, waarbij met name Vrijdags onhandige gedrag met vuurwapens en zijn onnozele conversaties met de papegaai van Robinson eruit springen.

De hierboven al genoemde Smith wijst in dit verband op een interessante interpretatiekwestie. In de politieke context van 1805 is het veelzeggend dat juist

Pixérécourt's early melodramas', in Sarah Hibberd (ed.), *Melodramatic Voices. Understanding Music Drama* (New York 2011) 15-26.

²⁰ De Pixérécourt, *Robinson Crusoe*, 14.

²¹ *Robinson Crusoe, toneelspel*, 128.

Afb. 2 Illustratie uit R.C. Guilbert-Pixerécourt *Robinson Crusoé, mélodrame en trois actes, a grand spectacle* (Parijs 1805). Bibliothèque Nationale de France.

de Engelsen als slechteriken naar voren komen. De vijandschap tussen Napoleon en de Engelsen bereikte in die jaren een hoogtepunt; de slag om Trafalgar zou in oktober van dat jaar uitgevochten worden. Het benadrukken van de slechtheid van personages als Atkins en Ocroli zou het stuk een anti-Engelse teneur gegeven kunnen hebben.²² Het is onduidelijk of dergelijk politieke interpretaties ook in de Nederlandse context een rol kunnen hebben gespeeld. Van der Vijvers vertaling verscheen begin 1806; later dat jaar, op 5 juni 1806, zou Lodewijk Napoleon tot koning van Holland benoemd worden.²³ Tegen deze achtergrond kunnen uitspraken over 'goede' en 'slechte' meesters door toeschouwers politiek zijn opgevat, overigens twee richtingen op (voor en tegen de Fransen), maar concrete aanwijzingen voor dergelijke interpretaties zijn er niet.

22 Smith, 'Charles Gilbert de Pixérécourt's *Robinson Crusoé*', 135.

23 De exacte verschijningsdatum van de Nederlandse vertaling is niet bekend, maar deze werd reeds opgevoerd op 31 maart 1806 en 2 april 1806 blijkens de speellijst voor het seizoen 1805-1806, zoals afgedrukt in *Volledige Tooneel-Almanach, van het Koninkrijk Holland voor den jaare 1807* (Amsterdam 1807) 16-17.

Afb. 3 Spotprent *Le Robinson de l'Île d'Elbe*. Atlas van Stolk (Rotterdam 1814).

Dat het verhaal van Robinson Crusoe binnen de context van de Napoleontische oorlogen inderdaad een politieke lading kon krijgen, blijkt uit het feit dat De Pixierécourt's werk in 1814 een politiek vervolg kreeg. In mei 1814, kort nadat Napoleon op het eiland Elba als banneling was aangekomen, verscheen een spotprent waarin Napoleon als Robinson Crusoe werd voorgesteld. Die prent greep direct terug op het toneelstuk van De Pixierécourt uit 1805. Robinson en Napoleon vielen in de nieuwe politieke context gemakkelijk met elkaar te verbinden: beiden zaten tegen hun wil vast op een eiland en moesten zich in die omstandigheden zien te redden. Het verschil was natuurlijk dat Robinson in principe een deugdheld was, terwijl Napoleon door de vijandige mogendheden als een moordlustige tiran werd beschouwd.

De literatuurhistorica Katherine Astbury heeft betoogd dat de satirische prent op twee manieren kan worden opgevat: de meest voor de hand liggende interpretatie is die van een afrekening met Napoleons hoogmoed, die als een soort tweede Robinson alleenheerser op een verlaten eiland wordt.²⁴ Op zijn rug draagt Napoleon een mand waaruit papieren steken met de opschriften 'Espagne', 'Moscou' en Jaffa'. Op de bijl staat een gier afgebeeld, een zinnebeeld

²⁴ Katherine Astbury, 'Le Robinson de l'Île d'Elbe: The Robinson Crusoe of Elba', *The Last Stand. Napoleon's Hundred Days in 100 objects february-july 1818*, <https://www.100days.eu/items/show/2> (geaadpleegd 19 april 2019).

voor zijn veroveringsdrang. De adelaar in zijn rechterhand dient nu als paraplu, die de kleuren van de Franse vlag heeft en de inscriptie draagt '1er ban'. In de linkerhand draagt hij een zaag in de vorm van een zwaard, met een scepterhand als greep en twee arenden in het lemmet. Rechts achter hem loopt een donkere man (als een tweede Vrijdag) achter hem aan, zonder broek maar met een officiersjas aan en een steek op het hoofd. De spot druipt er inderdaad van af.

Astbury wijst er echter op dat de prent ook als een afspiegeling van een getemde, meer deemoedige Napoleon kon worden gezien, waarbij het nobele Robinson-karakter op de voorgrond treedt. Bij de oorspronkelijke prent uit 1805 stond namelijk de volgende zin uit het melodrama van De Pixérécourt, die door Robinson wordt uitgesproken: 'relève-toi: ce n'est que devant Dieu que l'homme doit s'humilier' ('Sta op; ik heb u reeds gezegd dat de mensch voor God alleen zich moet ter aarde bukken').²⁵ Die woorden geven de prent een wat andere lading, alsof er nog hoop voor Napoleon bestaat. Volgens Astbury kwam het vaker voor dat prenten dubbele betekenissen hadden, omdat dat gunstig kon zijn voor de verkoopcijfers.

We weten niet of deze specifieke prent in deze jaren ook in Nederlandse contreien circuleerde, maar het is, gelet op de brede Europese verspreiding van politieke karikaturen in die tijd, niet ondenkbaar.²⁶ We weten wel dat zowel de Franse als Nederlandse versie van het toneelstuk tijdens de napoleontische jaren meerdere malen in de Nederlandse theaters te zien waren. Het stuk was in 1806 bijvoorbeeld enkele malen in het Frans te zien in de Koninklijke Schouwburg te Den Haag, waar het gezelschap Théâtre Français Franstalig muziektheater speelde.²⁷ In de aankondiging werd de nadruk op het spectaculaire karakter van de voorstelling gelegd: 'Cette pièce sera ornée de trois Décorations nouvelles, de Costumes nouveaux, Marches de Caraïbes, Combats, Danse, terminée par la Calumet de Paix & le Départ de Robinson sur le Vaisseau de son frère'.²⁸ Van de Nederlandse editie zijn ook verschillende opvoeringen in de eerste decennia van de negentiende eeuw bekend in Den Haag, Rotterdam en Amsterdam. Het werd onder meer gespeeld in 1806, 1810, 1811, 1812, 1818 en 1830.²⁹ Een enkele keer wordt ook de naam van een acteur vermeld. In 1811 werd de rol van La

25 Aldus de Nederlandse vertaling van Van der Vijver in *Robinson Crusoe, toneelstuk*, 8.

26 Zie over politieke karikaturen van Napoleon in de jaren 1814-1815 en de circulatie ervan in verschillende Europese landen Jos Gabriëls, 'Cutting the cake. The Congress of Vienna in British, French and German caricature', *European Review of History: Revue européenne d'histoire* 24 (2017) 131-157. Volgens de publicist P.J. van Eldik Thieme zag men in alle boekwinkels 'spotprenten, den souverein van Elba voorstellende, omringd door gebochelden en verminkten, bevelgevende, tot lichten in massa van dertig man. Of men zag hem aan het strand wandelen als Robinson verkleed, met pelsmuts op, een parasol in de hand en een geplukten adelaar op den schouder'. Zie: P.J. van Eldik Thieme, 'Napoleon, koning van Elba', *De Tijdspiegel* 64 (1907) 113-141.

27 Zie de aankondigingen in *De Haagsche Courant* (19-2-1806) en (17-12-1806); zie voorts *Volledige Tooneel-Almanach, van het Koninkrijk Holland voor den jaare 1807* (Amsterdam 1807) 77.

28 *Haagsche Courant* (17-12-1806).

29 Zie *Volledige Tooneel-Almanach*, 16-17; *Dramatisch Nieuwjaar-geschenk of tooneel-almanak voor de Hollandse departementen* (Amsterdam 1812) 52 en een reeks advertenties in de *Rotterdamsche Courant* (10-2-1807) en (5-3-1811) en *Nederlandsche Staats-courant* (27-11-1818), (1-12-1818), (2-12-1818), (7-12-1818), (22-2-1830) en (23-2-1830).

Trombe, een goedmoedige matroos uit de Provence, bijvoorbeeld vertolkt door de bekende toneelspeler en gezelschapsleider Ward Bingley.³⁰ De laatste vermelding van een voorstelling dateert uit 1842, toen het stuk nog werd opgevoerd in de Koninklijke Nederduitse Schouwburg te Den Haag.³¹

Deze (onvolledige) gegevens laten zien dat het stuk met enige regelmaat op het repertoire stond en op verschillende plaatsen te zien was. Daarnaast was de uitgave natuurlijk ook te koop bij boekhandelaars, voor de prijs van 16 stuivers.³²

Tot besluit

De hier besproken stukken vallen beide in de categorie amusementstheater, waarbij spektakel, muziek en vermaak voorop stonden. Ze laten zien dat het Robinson-verhaal rond 1800 ook in de Nederlandse theaters te zien was, zowel in Frans- als Nederlandstalige voorstellingen. Morele of politieke boodschappen weerklonken er niet of nauwelijks; wel werden de stereotiepe denkbeelden over barbaarse en goede wilden versus beschaafde Europeanen (met uitzondering van de opstandige scheepslieden) gereproduceerd, met Robinson als noble held en Vrijdag als goede wilde. De vanzelfsprekende superioriteit van de Europeanen kwam met name tot uitdrukking in Vrijdag, die niet alleen een kritiekloze verheerlijking voor zijn 'meester' Robinson aan de dag legt, maar ook nog eens als een naïef en dom personage wordt neergezet. Deze amusement- en spektakelstukken droegen zo een moraal van witte suprematie uit en volgden daarmee het gangbare stramien rond 1800.³³ Met de Napoleon-karikatuur van 1814 kreeg het spel van De Pixérécourt ook een uitgesproken politieke lading, maar het is onduidelijk in hoeverre deze ook in Nederland circuleerde.

Dat Robinson op het Nederlandse toneel tot leven werd gewekt via twee Franse toneelstukken, onderstreept de dominantie van buitenlandse producties in die tijd. Oorspronkelijk Nederlandstalige toneelstukken over Robinson Crusoe zijn er in de achttiende en negentiende eeuw, voor zover ik weet, niet geschreven. Die vinden we pas in de eenentwintigste eeuw. Zo produceerde de theater- en operaregisseur Johan Simons in 2006 met het stuk *Robinson Crusoe, de vrouw en de neger* (2006), een maatschappijkritische voorstelling over de strijd tussen stemlozen en stemhebbenden in de moderne samenleving. In de jeugdvoorstelling die Ton Meijer in 2014 produceerde, *Robinson Crusoe*, stonden spanning en spektakel echter opnieuw voorop.

30 *Rotterdamsche Courant* (5-3-1811).

31 Zie de aankondiging in het *Journal de la Haye* (6-2-1842). Zie ook de lijst met opvoeringen in de Haagse schouwburg in Gerd Aage Gilhoff, *The Royal Dutch Theatre at the Hague 1804-1876* (Den Haag 1938) 173.

32 *Naamlijst van Nederduitse boeken [...] geduurende de jaaren 1804-1808 in ons vaderland uitgekomen* (Amsterdam 1809) 231.

33 Zie voor een postkoloniale analyse van de representatie van slavernij en witte dominantie in Nederlandse toneelstukken rond 1800: Sarah Josephine Adams, 'Slavery, Sympathy, and White Self-Representation in Dutch Bourgeois Theater of 1800', *Early Modern Low Countries*, 2 (2018/2) 146-168.

Robinson Crusoe en zijn erfenis

Een portret van Elizabeth Wolff?

Voltaire in de republiek

Menagerie op Het Grote Loo

Trouweloosheid en loyaliteit

